

Аша країна вступає в нове десятиліття. Оглядаючи пройде-
ний нею шлях, ми виправі сказати, що й минулий, 1969, рік
також був роком напруженої праці і нових творчих звершень радян-
ського народу. Він приніс колючі здобутки не тільки у виконанні
народногосподарського плану п'ятиріччя, в розвитку науки і техніки,
а й у розвитку літератури та мистецтва всіх народів Радянського Сою-
зу, зокрема народу українського.

Важким здобутком українського радянського літературознавства
є 8-томна «Історія української літератури», завершена в 1969 році на-
уковим колективом Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.
Цілі 8 томів цієї синтетичної праці вже з'явилися друком. У ній з по-
глибленою марксистсько-ленінською висвітлені шляхи розвитку української літе-
ратури від найдавніших часів і до наших днів. У томах, присвячених
українській доквітній літературі, покладений в основу вивчення
літературного процесу лєнінський принцип конкретно-історичного ана-
лізу літературних фактів, застосовано лєнінську періодизацію літера-
тури, настанови про те, що історичні засади кожного діяча «судять
не по тому, чого не дали історичні дії в порівнянні з сучасними
вимогами, а по тому, що вони дали нового в порівнянні з своїми
попередниками». В «Історії української літератури» науково запере-
джені буржуазно-націоналістичні «теорії» єдиного потоку, викрито ан-
тимарксистське тлумачення окремих літературних явищ та фальсифікацію
фактів, що мають місце в працях буржуазно-націоналістичних емі-
грантів.

Цілим здобутком української національної культури є підготовка
до друку, в 1969 р. зокрема, одинадцяти томів творів Івана Франка до
50-тимого науково-критичного видання. Таким чином, на 1 січня 1970
року підготовлено до друку вже 41 том з 50. Із них дев'ять томів
у 1970 році Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР пере-
дасть до видавництва «Наукова думка». Решта ж — дев'ять томів бу-
дуть підготовлені в цьому і наступному роках. Всі 50 томів творів
Івана Франка вийдуть з друку протягом найближчих п'яти років.

Важко переоцінити значення цього наукового видання. По-перше,
воно уніфікує всі закінчені й довершені художні твори Франкового
ренту, які становили цілу епоху в розвитку української літератури кін-
ця XIX і початку XX ст. І не втратили свого ідейно-естетичного й
наукового значення в наш час. По-друге, до видання входить ба-
гато недрукованих після смерті письменника літературно-критичних
статей, розвідок та наукових праць з історії літератури, які частково
публікувалися у журналах «Друг», «Промінь», «Світ», «Життя
і слово», «Ірпавда», «Зоря», «Літературно-науковий вісник», «Київ-
ська старина» і багатьох зарубіжних — німецьких, польських, чеських,
словацьких, болгарських та ін. Тут, зокрема, друкуватимуться неопублі-
ковані доки статті і розвідки (вони зберігаються у відділі рукописів
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР).

У ПОХОДІ ПРОТИ ІСТНИН

"Радянська літературознавство" № 1/1990
Л. І. БАСС

Крутишка. Публіцистика
Радянська літературознавство
№ 1/1990

- Иван Фёдоров, родив в деревне Тольки, г. XVI, 1800, г., деп. Кутаевский,

139

Так, П. Чижовський навіть творить Т. Шевченка позбавляє її революційної душі, ізолює від соціальної основи і класової боротьби. Непримиренного бора проти самодержавно-кріпосницького гніту він представляє як такого собі «українського романтика», який гнітючий і минулого України, що поховане у могилах. В іншому авторе, не менш відомого своїми антирадянськими настановами, М. Лоденка, найбільш розрадувані викидають праці радянських творчих діячів, які розкривають дружні зв'язки Шевченка з російськими революційними демократами — Чернишевським і Добролюбовим, показують вплив естетики Берінського на ідейне формування українського поета-революціонера. Член-кореспондент АН УРСР Є. Кирпичок, викриваю-

пусто, місто, покринною, що шліушим, тінняним вистовіт.
Саме така, астрально-нашодана мірна, про яку ніше фразко,
застосовується до всіх питань суспільного розвитку, культури і життя
народу суаясьними ідеологіями українського державного націоналізму.
Головне їхнє завдання — послити врожжену між ними релікіями на-
родами — російським і українським, похитнути і зруйнувати моєти

не національний аспекти.
Ще у кінці 80-х років минулого століття Іван Франко рішуче заперечував націоналістичні настанови журналу «Прогрес», який «міряє всі питання абстрактною національною мірою» — саме так, як це роблять сучасні представники націоналістичного лабору. Тут же Франко розвиває свою думку: «Ми далекі від того, щоб нехтувати нації національного питання, т. є. розвою народності. А всіх її питомих формах (мові, звичаях, одязі і т. ін.) але все-таки не хочемо ніколи забувати, що повільна народність є і тією однією з проявів розвою народу, промовою різноманітним і розвоєм економічним, громадським, освітнім і т. ін. Лебна річ, він тісно зв'язється з усіма тими проявами розвою; але ж власне для того не можна його вважати за щось капітальне, найважливіше і вирішально мірою: повільна народність без розвою ж нікого народу, його добродіту, освіти, рівності громадської і прав громадянських є або

ським шляхом, активно розвивають свою національну культуру. Ці успіхи українського народу, як і інші надобні нашої держави, приємно вражають видатних людей науки і літератури світу, ними захоплюються широкі кола трудящих. Але в той же час вони викликають роздвоєння і, як наслідок того, — наклепи, грубість і довірливі вигадки на адресу української державної культури з боку українських буржуазних емігрантів-націоналістів. Найдієвіше ж впадає їх те, що радянські вчені аж ніяк не сумніваються в тому, що напад на нас при дослідженні того чи іншого альтернативного факту перекладається на національний аспект. На основі цього антирадянського буржуазно-націоналістичного приниження виникають з різних емігрантських атакувати радянських дослідників, озброєних марксистсько-ленінським вченням, яке чітко формулює ту загальнонаукову істинну, що при вивченні! суспільних явищ поміняючи факторів з соціальних,

У 1969 році продовжувалася робота над 16-томним українським тлумаченням Максима Рильського, багатотомною історією українського мистецтва, з'явилися численні монографії з питань літературознавства, мистецтвознавства, фольклору та етнографії, глибокі праці з мовознавства, численні словники і галатео, багатотомні дослідження. Опубліковані чуттям єдиної події, давньоруські народні думи, легенди.

чи вперше писанину Лобенка, писав: «Ось тут і зарита собака. Лю-
бенька, як і всі націоналісти, аж надто дошкульє дружба радян-
ських народів, виявляє цілі дрижки в минулому, зокрема — в авторитет-
них оцінках Шевченка революційно-демократичною росій-
ською критикою, перш за все Лоборюбовим і Чернишевським»¹.

А націоналістичні вправи над творчістю Франка! Ні в кого не ви-
кликать сумніву чітко визначені радянським літературознавством
завдання ризи життєвого і творчого шляху письменника як революцій-
ного демократа, що першим в українській літературі реалістично
зображає зародки організованого робітничого руху в Галичині, борюся
за свідоме майбутнє свого народу, перекидає твори Маркса і Енгельса.
Як передова людина свого часу, Франко близько стояв до соціал-
демократичного руху. А от Б. Лоборюбенко, на догоду своїм хазяям і
всупереч усталеним фактам, у брощурі «Великий Каменяр» намагався
ся представити Франка як прибічника капіталістичного ладу, як ворога
новим. Багато сторінок брощури присвячено і «доказам» того, що
Франко, мовляв, непримиренно ставився до поросивної думки Росії.
Б. Лоборюбенко нападає на радянських дослідників за те, що вони ха-
рактеризували Франка як прихильника передової думки Росії. Вони, зго-
дуючись з Б. Лоборюбенком, називали Франка «послідовником «вели-
ких» революційних демократів — Велицького, що був запеклим ворогом
українського національного руху, Лоборюбова і Чернишевського — та
має що і не самого «великого пролетарського письменника» Максим
Горького, який подібно до Велицького з презирством ставився до ук-
раїнської літератури»².

І, що не слово — то й неправда. Досить нагадати численні ви-
словлювання самого Франка про названі російських письменників,
щоб заперечити цей наклеп. Франко, як відомо, виступив у 1905 р. на
захист Горького від російського самодержавства, назвавши його так:
«одні із світових російського народу, одна з орд російського письмен-
ства». Статті Чернишевського Франко уважно вивчав і писав про них
М. Павликов: «Я знов по цілих днях упивався економією Чернишев-
ського. Що за шкода, що ортомної часті його статей не видано, т. є.
не передруковано з «Современника»! Се золотого не статті»³. Твори
Лоборюбова Франко видавав у «Дрібній бібліотеці», вивчав його
статті і надсилав до Ольги Рошкевич, яка перекидала їх на українську
мову (зокрема, статтю «Темне царство»).

Високо цінував Франко Велицького, називав «батьком російської
критики», вважаючи його великим новатором і поборником свободи.
В статті «У нас нема літератури» Франко розкриває значення діяль-
ності Велицького для розвитку російської літератури і ставить його
ім'я поруч з іменем Лесіни. «...Де наші Лесіни, наші Велицькі,
які внесли в літературу «живий напруг мислі, що ворушиться неясно,
інстинктивно в сучасній їм суспільності», вказали «свідомі цілі буду-
чий літератури», — ставить питання Франко і на закінчення своєї дум-
ки виключно предметами «вишмиг» від чоловіка і його звичайного
життя, а й самого чоловіка підняла на ту висоту; по них літера-
тура зішла на землю, між людей, немов той гомерівський дух, напни-
лає теплої, живої крові, почала говорити, чути і дивитися на світ
по-людськи»⁴.

¹ Е. Кирілюк, Шевченко і наш час. Літературно-критичний нарис, К., «Ра-
дянський письменник», 1968, стор. 147.

² В. Лоборюбенко, Великий Каменяр, Вінніпег, 1956, стор. 55.

³ В. Лоборюбенко, Твори, т. XX, 1956, стор. 73.

⁴ В. Лоборюбенко, Твори, т. XVI, стор. 44.

Франко гаряче прагнув розвивати і зміцнювати історичну єдність і дружбу двох народів-братів — російського і українського. Він завжди обстоював спільність інтересів і дій двох народів і в боротьбі з російським самодержавством, і в майбутньому, коли Росія і Україна стануть вільними соціалістичними державами.

Франко закликав українських трудящих підтримувати визвольну боротьбу російського народу, пов'язував з його долею долю українських трудящих. Він говорив: «Служіння справі свободи в Росії ми вважаємо своїм прямим обов'язком, як русько-українських патріотів і радників, тому що за нашим глибоким переконанням свобода і успішний національний і культурний розвиток нашої русько-української нації прямо залежні і нерозривно зв'язані з свободою і прогресом всієї останньої Росії».

Наведені вище факти фальсифікації творчості Франка і Шевченка мають безпосередній генетичний зв'язок із статтю Євгена Маланюка, одного з воєнних ідеологів українського буржуазного націоналізму, «Mehlt Licht», вперше опублікованою 1928 року в «Студентському віснику» в Празі, а 1969 року передрукованою в оуніському журналі «Визвольний шлях».

Що ж примушує українських націоналістів передруковувати дані літературний мотлох, придбаний цілком? Може, ця стаття містить якісь конче необхідні для них ідеїні настанови? Чи, може, у видавців «Визвольного шляху» зв'язалося колом автури, здатної продовжувати чорну роботу фальсифікації? І те й друге. Стаття Маланюка, присвячена Шевченкові, не має нічого спільного з наукою, натомість вона дихає злом і зневажлистю до «російства», починаючи від деліського і кінчаючи Коряком і його статтю «Боротьба за Шевченка».

Маланюк безсоромно намагається «приспосувати» творчість Т. Шевченка до своїх націоналістичних ідеалів та до збройної боротьби оунівських банд проти Радянського Союзу і українського народу. На стор. 262 названого журналу читаємо: «До всієї події, що їх знає історія українська по Шевченкові, всі рухи і виходи, увесь національний розвиток, повстання й обиди революції, нарешті, війна за визволення 1917—1920 рр. і той т. зв. «бандитизм», що йде й сьогодні по Україні, — все це наслідки того першого імпульсу, першого заряду, що дав своєму творчому особистістю, своїми творчими образами Шевченко». Як бачимо, можна дописатися і до такої маячності!

Маланюк всіляко намагався показати, що росіяни завжди були ворогами українського народу. Він зневажливо ставився до російських поетів Кольцова і Нікітіна («Російському урядові й російському суспільству тільки й треба було, щоб Шевченка пошито в «снегох» стянської недолі» (як тепер — «клясової боротьби» і «соціального визволення»), в товариші якому-небудь Кольцову або Нікітіну...). Маланюк напав і на деліського, який, мовляв, «одразу зрозумів всю небезпеку Шевченка для Росії» і почав переслідувати Шевченка як свого ворога. Більшу нісенітницю важко придумати...

Радянські вчені глибоко розкрили причини непорозуміння, що сталося у взаєминах між двома одноплеменниками і ідейно-співідомцями діями визвольного руху — революційними демократами, які ніколи не були ворогами. Та, незважаючи на це, видавці «Визвольного шляху» друкують отакі вигадки, щоб спійматися на гачок націоналістичної пропаганди ще хоч одну несвідому душу.

Поряд із розвідками радянських учених, присвяченими творчим

історією Франка, який сам цікавився цим питанням і висловив досить правильні думки з даного приводу. Звертаючись до О. М. Пипіна з проханням надіслати деякі матеріали, які б розкрили йому джерела політичної поезії Т. Шевченка, Франко писав: «Тільки ж прочитавши Вашу біографію Белінського, я побачив в опублікованих Вами уривках листів, що між чільними людьми російськими в ту пору говорилося і писалося де об чім таким, що справді могло наткнути Шевченка на написання поем політичних...» І далі Франко запитує Пипіна: «чи нема яких слідів знайомства Бел[інського] з Шев[ченком]? Мені здається, що критична замітка Бел[інського] о «Гайдамаках», хоч побіжна та не зовсім справедлива, мала значний вплив на Шевченка, охолодила його козацький патріотизм, а звернула його в напрямі рівнобіжним до думок Белінського — патріотизму на основі чисто людській, соціальній»¹⁰.

Те, що наші ідейні вороги систематично фальсифікують духовні цінності українського народу, те, що вони намагаються у своїх брудних писаннях використати ці нетлінні цінності, нас анітрохи не дивує. Зрештою самі факти історії нашої літератури не залишають каменя на камені від їхніх «концепцій». Наша наука завжди боролася і буде боротися проти будь-яких перекручень у галузі історико-літературної думки, завжди обстоювала і обстоюватиме марксистсько-ленінські засади у вивченні літературного минулого українського народу. Разом з тим хочеться тут сказати і словами поета, адресованими націоналістичній зграї:

Прокляття вам, купці жовтоблакитні,
Що матір'ю своєю торгувати
За всі валюти на землі ладні.
Нехай земля не прийме вас, прокляті,
Нехай згорить і слід ваш у вогні...

(М. Рильський)

Подив же викликає інше: трапляються ще в нас — хай і поодинокі, але від того не менш прикрі — випадки, коли відгомін буржуазно-націоналістичних ідей у тій чи іншій формі дається взнаки у виступах окремих літераторів, які живуть на радянській землі. Зокрема, останнім часом дедалі частіше на сторінках буржуазно-націоналістичної преси почало з'являтися ім'я критика Івана Дзюби — то як об'єкта спеціальної уваги, то як автора різного роду літературних студій.

Чим же зумовлена ця увага і чому статті І. Дзюби користуються в буржуазно-націоналістичному середовищі такою прихильністю?

У нашій пресі неодноразово говорилося про те, що І. Дзюба припускається серйозних ідейно-теоретичних помилок у своїй творчій діяльності, що в умовах гострої ідеологічної боротьби, яка точиться в наш час, він фактично опинився по той бік барикад. Це яскраво засвідчила його наклепницька брошура «Інтернаціоналізм чи русифікація?», видана за кордоном, та ряд інших друкованих та усних виступів на літературні й громадські теми. Свідченням цього можуть бути й ті його статті про українську літературну класику, які так сподобалися мюнхенському журналові «Сучасність» та йому подібним брудним націоналістичним виданням, матеріально підтримуваним і духовно наснажуваним злісними ворогами миру, прогресу, соціалізму.

Втім, «прикрасили» сторінки цих видань не тільки статті І. Дзюби з питань дожовтневої літератури. Він, наприклад, у кн. 3 (1969 р.) лондонського журнальчика «Визвольний шлях» представлений як ав-

¹⁰ Іван Франко, Твори., т. XX, стор. 357—358.

тор великої статті про поезію Миколи Вінграновського. Не маючи на меті докладно аналізувати тут саме цей його виступ, дозволимо собі процитувати лише одне місце з нього. Як сприймає І. Дзюба сучасну українську радянську поезію і як оцінює її? Він пише: «Якщо Драч увесь — скімлива душевна незакінченість, моторошна невіднайденість, постійно поновлювана незгармонізованість, при чому обсяг недостаючого зростає в міру зростання обсягу опанованого чи спробованого, і таким чином та, що жене його, духовна самонестача виявляється нескоротною, — то Вінграновський весь рідкісна, дивовижна душевна данність, самодостатність, гармонія, — закінченість у собі, але без обмеження взовні: концентричність, зростаюча в простір. Вінграновський також міняється і переростає себе, але в якостях самого себе: і «відрачування» ведеться від певної постійної точки».

І в такому дусі написано всю статтю. З неї абсолютно неможливо дістати хоч якесь уявлення про те, які проблеми, зокрема проблеми суспільні, хвилюють наших поетів, які ідеї обстоюють вони, що стверджують і що заперечують своєю творчістю. Натомість — «красиві» туманності на зразок наведеної вище. Сам автор статті, починаючи її, зазначає: «Микола Вінграновський любить декоративну многократність і поетичну «кабалістику» чисел». З цілковитою підставою можна сказати, що І. Дзюба полюбляє «кабалістику» слів. Та зрештою і своїм стилем ця стаття І. Дзюби органічно вписується у манеру викладу, характерну для цього часопису, як і для інших «суспільно-політичних і науково-літературних» органів націоналістичної еміграції.

Ще одне привертає увагу в цій статті. Автор намагається генетично зв'язати творчість Миколи Вінграновського з традиціями класиків. Цей поет, пише він, «якось по-своєму прилучився до частки тих виболеваних почувань, що давали силу Шевченкові, Франкові, Лесі Українці протистояти чванькуватому суемудрію, яке «переростало» свій народ у той спосіб, що навчалось відпасовувати йому побільше своїх претензій або ж збагачувалося еволюційно набутим дальтонізмом щодо нього».

Не зовсім ясно, що хотів сказати цим пасажем І. Дзюба. Проте, можливо, чіткіше сформульовано його думки у виступах, вже спеціально присвячених класиці? Отож погляньмо хоча б на його статтю «Шевченко і Петєфі» («Сучасність», 1967, № 3).

Зіставлення таких поетів, як Шевченко й Петєфі, — річ, безумовно, корисна і науково цілком виправдана. Можна було б чекати, що в процесі такого зіставлення двох великих поетів — революційних демократів наголошуватиметься на їхній ідейній спорідненості і водночас показуватиметься, що свого, самобутнього вніс кожен з них у соціальний прогрес і в розвиток передової художньої думки світу. Тим часом І. Дзюба обмежується зіставленням безлічі викидів-цитат з Шевченка й Петєфі, звертає увагу на подібність тих чи інших слів, виразів двох поетів і на цьому вважає своє завдання виконаним.

Що ж, якби вся справа обмежувалась лише такого роду методикою дослідження серйозного й цікавого питання, то можна було б сказати про недостатню літературознавчу кваліфікацію автора і поставити крапку. Значно гірше те, що весь пафос статті спрямовано на ствердження однієї думки: Шевченко був «апостолом» національного визволення України, розбудив приспану національну свідомість українського народу і тільки тим, виключно тим він близький нам співзвучний сучасності.

Справедливості ради слід зазначити, що І. Дзюба каже про Шевченка і як про борця проти соціального гноблення, «живає терміном «соціально-національне визволення». Однак це зроблено «для гадки»

сая. А щоб добір і компоновання питат, весь ідейний стрижень статті

«примус», повторюємо, саме і тільки на обстоювання тезі про «історич-
ний момент» Шлевченка — як оборону ним «вітчизняної історії, народ-
ного патріотизму, національного почуття і свідомості від фальсифі-
кації і розділення з боку примусової офіційної ідеології». Лише цим, вва-
жає І. Дзюба, Шлевченко і зближується з Петрефі. І от виходить, що
Петрефі, а поетів якого вилучає, клебаче і шумить стихів в себе в ро-
сію. А називаючи статті поетів як боротьбу за свободу, ут-
рачає і тільки уторського народу... Інакше, як тенденційним спотво-
ренням істини, це не назвеш.

Таки моніття, як інтернаціоналізм, дружба народів для І. Дзюби,
судачи з його статті, не існують. Чого варт, приміром, таке тверджен-
ня автора статті: «...Не забуваємо, що Шлевченка породила, висувила
її свої справи сама українська нація, отже, ним вона себе сама,
а не кимось чи чимось стороннім, рятувала, власними силами, а не
напомогами чи збогом історичних обставин». Ну, а вся багатовікова
дружба українського народу з братнім російським народом, їх єднан-
ня у боротьбі проти іноземних поневолювачів і власних тиранів —
немає це було «чимось стороннім», випадковим «збогом історичних об-
ставин»? І чи могла б бути Україна справді вільною без цього «чогось
стороннього»? Взагалі, між іншим, кожного слова не знайти в статті
про те, що прагнення Шлевченка як борця за соціальне і національне
визволення України знайшли своє втілення на шляхах соціалістичної
революції в нашій країні.

Не нова концепція, запропонована І. Дзюбою. А головне, не має
вона нічого спільного з об'єктивною істиною, а отже, і з марксизмом.
Показово, що статтю «Шлевченко і Петрефі» було надруковано в
«Сучасності», помічено й високо оцінено в інших націоналістичних ви-
даннях. Скажімо, Д. Редет на сторінках «Українського самостійника»,
процитувавши слова І. Дзюби з іншої його статті про Шлевченка: «саме
затвердження в національну ідею, відданість їй веде зарозом і в най-
потемніші глибокі соціальних і духовних потреб», — зазначає,
що «це саме повязання етично людських вартостей у національному
і універсальному смислі, в духовній і соціальній площині, у тій істині
історичного струму, як творчий вислів революційного ідеалу поета,
насамперед Дзюба в порівняльній статті про подібні елементи в Укр-
шині й Україні — «Шлевченко і Петрефі».

Візьмемо іншу, новішу статтю І. Дзюби, надруковану в тій же
«Сучасності» в травні минулого року, — «Кілька зіставлень (читаю-
чи Кобилянську)». Знову ж таки всі міркування І. Дзюби про зміст і
значення творчості О. Кобилянської підпорядковані одній меті — до-
вести, що Кобилянську, як і Шлевченка, хвилювали тільки національні
проблеми, поза всяким зв'язком цих проблем із соціальним станов-
ним народом. (До речі, і в цій статті І. Дзюба згадує ім'я Шлевченка.
В якому плані? Все в тому ж: «...Шлевченко сказав про національну
волю так, як на той час ніхто не сказав»).

Так, наголошуючи на «інтересі» О. Кобилянської до «жіночої
емансипації», І. Дзюба не заперечує того, що письменниця думала
«про роль жінок в матерії в суспільному житті». Але до чого ж зво-
дяться ці думки, чого прагнула Кобилянська? Виявляється, що вона
«вді думок про роль жінок в матерії в суспільному житті, у вихованні
нових поколінь... Але до роздумів про їхню роль у національній істо-
рії, у плесанні національного духу і устрійливості національної «ве-
ликої» і «традицій серця героїчних», у чуванні і збереженні того
«золотого насма», яке лягає з минувшими у майбуття, — у всьому ком-

плексі історичного змагання поневоленої нації». Як бачимо, «весь комплекс історичного змагання поневоленої нації» зведено до «плекання національного духу» і т. п. І це сказано про автора гостро соціального роману «Земля»!

Що ж до «зіставлень» творчості О. Кобилянської з творчістю інших класиків світової літератури, то впадає в око таке: І. Дзюба дотримується цілком хибної думки (давно відкинutoї радянським літературознавством), згідно з якою на зламі ХІХ й ХХ ст. у західно-європейській літературі настав «загальний ідейний спад». Роблячи такі категоричні висновки, І. Дзюба, крім усього іншого, нехтує широко відомими літературними фактами. Адже саме в той період, про який ідеться, з'явилися такі твори видатних письменників-реалістів Заходу, присвячені, зокрема, проблемі емансипації жінки, як «Професія пані Уоррен» Б. Шоу, «Перед заходом сонця» Г. Гауптмана, «Пастка» і «Жерміналь» Е. Золя, «Життя» Мопассана та ін., в яких художньо осмислюється тяжка доля жінки, її залежне становище в буржуазному суспільстві і в родині, її соціальне і моральне поневолення тощо.

Коли б І. Дзюба навів ці факти, О. Кобилянська постала б не як одинак у розробці проблеми емансипації жінки в цей період, а як один із учасників передового загону європейських письменників.

В іншому розділі своєї статті автор звертається до повісті О. Кобилянської «Через кладку». Як відомо, ця повість не належить до найвищих творчих досягнень письменниці. Слушно відзначається в «Історії української літератури»: «В повісті «Через кладку» Кобилянська знову порушує питання морального самовдосконалення людини, розуміючи його досить вузько — як відшліфування «аристократизму» своєї душі, поборення в собі того, що зв'язує її з мораллю «товпи» [...] Загалом же повість має «камерний» характер і в порівнянні з «Царівною» чогось нового, власне, не вносить у творчість Кобилянської [...] ідейні горизонти повісті не широкі»¹¹. Тим часом І. Дзюба підносить цей твір на недосяжну височину, оскільки бачить у ньому спорідненість зі своїми ідеалами про «національно-культурну інтелігенцію».

Він називає героя повісті Нестора Обринського одним з «найчудовіших персонажів Кобилянської і всієї української літератури взагалі». Що ж у цьому образі привабило автора статті? Своєрідно використовуючи текст повісті, він пише: «Нестор іронічно ставиться до «легковажних слів про національні справи», але не тому, що в нього «нема почуття приналежності до своєї народності», а, навпаки, через те, що воно в нього глибоке і зріле». І. Дзюба використовує образ Нестора як своєрідну зброю для загострення полеміки, вістря якої спрямоване проти тих сучасників критика, що, на його думку, вживають «легковажних слів про національні справи». Ось чому авторові статті знадобився цей персонаж.

Не менш хибним є твердження І. Дзюби про те, що образ Нестора Обринського «був на той час новим явищем в українській прозі». Що це не так, можна легко переконатися, навіть не звертаючись до всієї галереї образів інтелігентів, створених Панасом Мирним, Іваном Франком, Лесею Українкою та іншими українськими письменниками.

Досить згадати хоча б образ адвоката Євгена Рафаловича із Франкової повісті «Перехресні стежки». Письменник ще в 1900 році створив справді новий, самобутній образ українського інтелігента-сподвижника. Покликаний великою ідеєю — віддати свої сили і життя служінню народові, молодий обдарований адвокат поступається виго-

¹¹ «Історія української літератури у восьми томах», т. 5, К., «Наукова думка», 1968, стор. 200.

дами забезпеченого життя у великому місті і виїздить у глухе повітове містечко.

З першого кроку своєї діяльності він вступає в конфлікт з місцевою адміністрацією і найбільшою повітовою п'явкою маршалком Брихальським. На судовому процесі він звільняє цілий гурт селян, що були заарештовані за аграрний бунт проти поміщиків. Він розгортає громадську роботу в повіті, скликає селянські віча, стає на захист селян. Його канцелярія вперше в повіті веде всі справи українською мовою, зрозумілою селянам.

Повітове начальство переслідує Рафаловича за підбурювання селян проти влади, заарештовує його. Але це не зломало волі мужнього адвоката; звільнившись із в'язниці, він знову продовжує свою діяльність серед селян, намагається розбудити в них дух протесту, громадської свідомості.

Це був передовий представник інтелігенції, якого ще не знала українська література. Ось кредо цього інтелігента: «Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом свого народу, він повинен своєю працею, своєю інтелігенцією відплатитися йому [...] Яке ти маєш право бути вільним, коли твій народ у неволі? Яке ти маєш право вдовольняти свої примхи і любовні бажання, коли мільйони твого народу не мають чим вдовольнити найконечніших потреб життя?»¹²

Своїм політичним рівнем, соціальним змістом і реалізмом цей образ був, безумовно, значиміший і життєвіший порівняно з Нестором Обринським. Та й О. Кобилянська у своїй наступній повісті — «За ситуаціями» пішла значно далі щодо змалювання образу українського інтелігента. У даному разі І. Дзюба соціально-історичні критерії оцінки образу інтелігента в творах О. Кобилянської підмінив «формально-національним» критерієм (вираз Франка).

І ще одне питання порушує І. Дзюба у своїй статті — «про «аристократизм духовний і становий». Неважко помітити, що він, по-перше, аж надто перебільшує симпатії О. Кобилянської до української шляхти, а, по-друге, вносить неабияку плутанину в питання про ставлення до аристократії В. Гюго і Р. Роллана. Справді-бо, чи можна на основі кількох вирваних з контексту цитат говорити про Гюго як про творця «гімнів» на честь аристократії? Хіба ж не були непримиреними філіппіками, спрямованими проти влади монархів і аристократів, такі п'єси, як «Ернані», «Король бавиться», «Рюї Блаз»? А хіба не безглуздо говорити про аристократичні симпатії великого демократа й гуманіста Ромена Роллана?

Взагалі ж складається враження, що за аристократію — «українську шляхту» — значно палкіше вболіває І. Дзюба, ніж О. Кобилянська. Так, визнаючи, що «цей момент («аристократичні симпатії» письменниці — І. Б.) не належить до найсильніших і найпоступовіших в її світогляді», І. Дзюба разом з тим твердить: «...Пошанівок до аристократії та її державної ролі, навіть покладення на неї певних політично-державних надій — все це було властиве багатьом великим письменникам-демократам, в тому числі і сучасникам Кобилянської. Отже, питання складніше, ніж здається на перший погляд».

Розмову про серйозні ідейно-теоретичні прорахунки І. Дзюби як автора історико-літературних студій можна було б продовжити. Але, гадаємо, і сказаного цілком досить для висновку: хотів того чи не хотів І. Дзюба, але він пішов плутаними стежками, які завели його в болото антинаукових і антинародних концепцій, чужих нашої ідеології. І не випадково в одній з націоналістичних газеток так схвально

¹² Іван Франко, Твори, т. VII, 1951, стор. 293.

говорилося (звичайно, з цілком певною проекцією на сучасність) саме про виступи І. Дзюби на історико-літературні теми: «він... висунув, нав'язуючись до ідей Шевченка, Франка і Л. Українки, болючу проблему «національного сорому», що його не могли не викликати такі явища, як упокорення перед ворогом і пристосуванство до обставин поневолення». На жаль, таке визнання з боку ворога «заслуг» І. Дзюби не містить у собі жодних перебільшень...

Боротьба з будь-якими відхиленнями від марксистсько-ленінських принципів у науці — одне з тих завдань, які визначають весь напрямок роботи радянських літературознавців.

Ця стаття була вже написана, коли в «Літературній Україні» від 6 січня 1970 р. з'явилося повідомлення «У Президії СПУ». Розглянувши питання про І. Дзюбу, президія правління Спілки письменників України гостро засудила серйозні ідейні помилки в його літературній та громадській діяльності. Там же надруковано лист І. Дзюби до президії СПУ. У цьому листі, не визнаючи жодної своєї помилки, він заявляє: «На національні проблеми — як зрештою і всякі інші — я завжди прагнув дивитися з погляду принципів наукового комунізму, вчення Маркса — Енгельса — Леніна...». З цього приводу нам хочеться сказати одне: те, що наші ідейні вороги охоче приймають «марксизм» І. Дзюби, якнайпереконливіше спростовує подібні заяви.

І шлях до участі в роботі на ниві справді марксистського літературознавства й критики для І. Дзюби пролягає не через декларативні заяви, а перш за все через якнайглибше усвідомлення своїх методологічно хибних поглядів, через до кінця критичне переосмислення багато чого написаного ним, зокрема й згаданих тут статей.